

UN CONGRES AL SCRITORILOR CU IMPACT ISTORIC

Academician **Mihai CIMPOI**
Institutul de Filologie al AȘM

A CONGRESS OF THE WRITERS WITH HISTORICAL SIGNIFICANCE

Summary: The author presents synthetically and from the point of view of the present time the discussions that took place in the 3rd Congress of the Writers' Union of Moldova (14-15 October 1965). This is an important event that anticipated by the addressed problems the processes of the National Revival in the 80's and 90's of the XX century. In the report, additional reports and in the participants' speeches we talk about the disastrous linguistic conditions in the Republic at that time, the need to return to the Latin-script, the importance to valorize the classic cultural heritage, the protection of the spiritual and moral values and about the unity of the Romanian cultural area. Also there are analyzed the materials by which the official authorities of those times heavily criticized the Congress and considered it harmful in terms of ideological agendas.

Keywords: Congress, ideology, values, (national) identity, literary inheritance, mastery, culture, individuality, talent, authenticity, imagination.

Rezumat. Autorul prezintă în formă sintetică și din perspectiva zilei de azi dezbaterile care au avut loc în cadrul Congresului al III-lea al Scriitorilor din Moldova (14-15 octombrie 1965), care constituie un eveniment important ce a anticipat – prin problemele abordate – procesele Renașterii Naționale din anii '80-'90 ai secolului al XX-lea. În raportul și corapoartele prezentate, în cuvântările participanților, s-a vorbit despre situația lingvistică dezastruoasă din republică la acea oră, despre necesitatea revenirii la grafia latină, despre importanța valorificării moștenirii culturale clasice, despre protejarea valorilor spirituale și morale și despre unitatea spațiului cultural românesc. Sunt supuse analizei și materialele prin care autoritățile oficiale de atunci au criticat dur Congresul și l-au considerat ca dăunător din punct de vedere ideologic.

Cuvinte-cheie: congres, ideologie, valori, identitate (națională), moștenire literară, măiestrie, cultură, individualitate, talent, autenticitate, imaginație.

Printre evenimentele cu deosebită rezonanță istorică, ce au anticipat procesele Renașterii naționale basarabene, a fost, indiscutabil, *Congresul al III-lea al Scriitorilor* desfășurat în zilele de 14-15 octombrie 1965.

Metaforic vorbind, această reuniune a literaților a despărțit apele de uscat în ce privește adevărul și neadevărul despre identitatea națională, istorie, valorile morale și spirituale, denumite pe atunci „moștenirea clasică”, limba română – denumire tabuizată și înlocuită cu limba așa-zis „moldovenească”. Ca în radicala schimbare a tablelor de valori vechi cu table de valori noi, pe care o făcea în spirit doctrinalist Zarathustra, celebrul personaj al lui Nietzsche, se propunea – de asemenea cu aer programatic – o repunere a lucrurilor, afectate de ideologia oficială metodic și consecvent propagată, în albia firească a Adevărului.

Citite din perspectiva de azi, materialele Congresului ne oferă imaginea – clar configurată, insinuantă, „diversionistă” – a unei lupte curajoase împotriva șabloanelor oficiale, a spiritului dogmatic dominant, a dirijismului ideologic jdanovist, aplicat în cultură. Într-un cuvânt, împotriva Neadevărului, ascuns în slogane precum „internaționalismul”, „prietenia popoarelor”, „viitor luminos”, „libertate a creației”.

Bineînțeles că amprenta lor se face vizibilă încă în rapoarte și în luări de cuvânt; se fac simțite subtextual sau chiar în mod expres *aerul înnoitor* al timpului, al unui alt fel de a judeca lucrurile, încercările temerare de a reveni la autenticitate, la arta adevărată, la estetic, la matricea stilistică firească.

Congresul s-a pus, prin urmare, sub semnul acelei întoarceri la izvoare, la rădăcinile spirituale „rizomice”, la „apele freactice” ale tradiției, care a luat caracter de program literar, de manifest, de *ars poetica*. Reabilitarea eticului (= a sacrului tabuizat atunci), a esteticului a devenit un obiectiv programatic de prim ordin al generației șaizeciste, denumită și generația „Grigore Vieru”, care se sincroniza în fond cu generația „Nicolae Labiș”, aceasta având înscrisă pe steag *lupta cu inerția*.

În cadrul Congresului au fost prezentate un raport (I. C. Ciobanu: *Literatura sovietică moldovenească și problemele contemporaneității*) și trei corapoarte (H. Corbu: *Tendințele și realizările dramaturgiei moldovenești contemporane*; S. S. Ciubotaru: *Cu privire la critica literară* și G. Meniuc: *Călătorie în lumea micilor visători*). „Pentru faptul de a fi abordat problemele destinului științei și culturii naționale, ale limbii și revenirii la alfabetul latin, congresul a fost considerat

„naționalist” (în special pentru luările de cuvânt ale lui A. Busuioc, M. Cimpoi, directorul școlii din Râșcani L. Colibaba). I.I. Bodiul, primul secretar al CC al PCM, a răspuns cu un amplu articol *Să se întărească și să înflorească prietenia popoarelor sovietice* (*Moldova socialistă* din 23 și 24 noiembrie, 1965), în care, printre altele, se făcea elogiul „schimbului de realizări creatoare, înrâuririi reciproce și îmbogățirii reciproce a culturilor naționale” ca normă de viață, a limbii și culturii ruse și a alfabetului rus ca „alfabet al unei nații mari”. În întreprinderi și la instituții a început o campanie de blamare publică a „naționalismului” care s-a manifestat la Congres” [1, p. 320].

Firește, raportul și cele trei corapoarte nu erau absolvite de formulele de serviciu, de șabloanele și aprecierile inertiiale, de „ideile primite” impuse de „marea trăncăneală” caragializată a timpului. Survine, însă – cu titlu de situare în contrapозиție – reșezarea de accente valorice.

Se mai vorbește de Emilian Bucov ca autor al unor monumentale lucrări (*Țara mea, Orașul Răut, Andrieș, Timpuri și oameni*), sunt citate efemeride ce nu au rezistat timpului, sunt combătute opiniile lui Coroban privind faptul că *Semne bune anul are* de Gh. Madan și *Ilinca* lui Gh. Gheorghiu „nu constituie un prinos considerabil în proză”. Dacă s-ar face un tablou fenomenologic al valorilor, conform ierarhiei axiologice stabilite la Congres, acesta nu ar apărea deloc veridic și mai ales contrar evaluărilor de azi.

Se observă însă că scara valorică se reconfigurează, se supune unor noi criterii de apreciere. Literatura adevărată își ocupă rolul prioritar în analiza procesului literar. Se conturează chiar o înfruntare a ierarhiei oficiale și o neacceptare a atacurilor autorităților asupra unor scriitori prestigioși și a campaniilor controlate, dirijate „de sus”, a schemelor criticii dogmatice, sociologist-vulgare.

În raportul de bază opera lui Ion Druță e privită anume ca una ce sfidează aceste scheme: „În general, ar trebui altfel pornită analiza critică a acestor lucrări. Să se analizeze întotdeauna numai operele. Creațiile scriitorilor. Stilurile și manierele lor. Dar nu schemele, pe care și le creează unii critici, chiar dacă ele par superioare anumitor opere literare concrete. Că, oricum ar fi, reușita lui Ion Druță, de la o carte la alta, proza lui va fi la fel de individuală, între basm poetic și realitate, o poezie punctată pe fundalul real al vieții. La înțelegerea acestei proze se potrivește aprecierea dată de George Călinescu lui Mihail Sadoveanu. Că și Ion Druță își creează o lume a lui, romantică, clădită din poezia realului. Și-i frumoasă. Și ni-i dragă. Însă critica cere mai întotdeauna de la proza aceasta imposibilul: prozaismul rigid al vieții. Îi pare că autorul planează în aer, nu se atinge cu picioarele de pământ” [2, p. 46].

Poezia lui Grigore Vieru este considerată ca purtând marca autenticității și fiind opusă sărăciei de idei, exprimării nebuloase „pseudoinovatoare”: „Acestor rebuturi literare li se opun poeziile autentice ale poezilor, ce nu fac din metaforă un balaur cu douăsprezece capete, care de ce le tai, de ce cresc mai multe. Li se mai spun și poezii, care dovedesc că metafora nu e singurul procedeu artistic posibil și valabil. Caracteristice din acest punct de vedere e lirica suplă, aproape miniaturală, a lui Grigore Vieru, de o simplitate ce-și are poate originea în versurile lui închinat copiilor, al căror poet prin excelență a și fost până mai nu demult. Poezia lui Grigore Vieru, la citire și după, trezește de obicei gânduri ce depășesc cadrul poeziei, uneori aparent intimă, sau consacrată unui fapt cotidian. Și după cum *Micul prinț* al neuitatului Antoine de Saint-Exupéry a încetat demult a fi doar un basm al copiilor, fiind mai curând închinat celor mari, tot astfel și poezia lui Grigore Vieru, care prin puritatea ei pare a se adresa în primul rând copiilor, trezește sensuri adânci, ce găsesc mai curând și în primul rând, un puternic răsnet în inimile celor mari, îndemnându-i la meditație. Versul lui știe să îmbine firesc bogăția imaginii cu laconismul verbului artistic, rămânând mereu simplu și proaspăt” [2, p. 72].

În răspunsurile la anchetele inițiate de revista *Nistrul* și alte publicații în ajunul Congresului, precum și în raport, corapoarte și discursurile ținute în cadrul lui, se accentua necesitatea evaluării operei literare sub aspectul exigențelor artistice și al stilului propriu scriitorului, fapt care apărea ca o dovadă a distanțării de practicile vicioase ale perioadei proletcultismului și sociologismului vulgar, ale acceptării dogmatice a așa-numitei metode de creație a realismului socialist care impunea realizarea schematică, reflectarea a ceea ce e *tipic* și a „omului nou” opus tipologic general-umanului. Andrei Lupan, care a păcăuit prin extrema ideologizare a poeziei sale și printr-o oralizare a limbajului apropiat de cel „poporan”, uzual, răspundea în mod surprinzător la o astfel de anchetă: «Ar trebui să discutăm amplu semnificația căutărilor. Dar nu mai vreau s-o lungesc. Sunt numeroase și diferite, unele sănătoase, altele sterpe. Totuși rezultatul căutărilor e binefăcător pentru nivelul de cultură literară din republică. Un spirit creator, în această privință, e promovat de exigența artistică și de stilul specific care apare mai propriu în cărțile lui Ion Druță și Grigore Vieru. Promit mult în această direcție primele povestiri ale lui Vlad Ioviță și Iacob Burghiu. E o condiție de nivel literar impusă de nivelul vremii, concretizat atât în cerințele scriitorilor, cât și ale cititorului. Ea cuprinde tot mai plin complexul genurilor și al stilurilor noastre literare.

O exagerare juvenilă însă tinde a canoniza succese realizate de alții pe acest teren. Se imită, riscăm a cădea în manierism. Aceasta poate frâna creșterea talentelor. Să nu uităm cântecul bătrânesc: „Ieși, Ioane, Din canoane!...” [2, p. 18].

Una din problemele luate în dezbatere în cadrul Congresului era cea a valorificării clasicii, care se impunea ca un imperativ al timpului. Deoarece o bună perioadă de timp ei erau calificați drept reprezentanți ai ideologiei burgheze și tipărirea operelor lor era în genere interzisă, reeditarea lor, fie și de pe pozițiile științei marxist-leniniste și cu instrumentarul critic anacronic de atunci, venea să umple un imens gol în cultura românească din spațiul basarabean. Problema era pusă chiar de Simion S. Ciubotaru, care trecea drept ideolog oficial al realismului socialist. (Lui îi aparține, de altfel, și meritul de a fi pregătit o ediție a operei literare și publicistice a lui Al. Robot).

„Munca cercetătorilor literari în domeniul revalorificării moștenirii clasice, se menționa în coraport, s-a desfășurat pe două coordonate principale: editarea operelor scriitorilor noștri din trecut și interpretarea lor științifică prin scriere de prefete, articole de revistă, studii monografice. Ce-i drept, în privința editării clasicii s-a făcut prea puțin în ultima vreme. În afară de publicistica lui M. Eminescu, noile ediții, revăzute și completate, ale operelor lui V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, I. Creangă, C. Dobrogeanu-Gherea, ultimul în curs de apariție, majoritatea clasicii moldovene se prezintă cu opere alese într-un singur volum, editate încă cu vechea ortografie și însoțite de un sărac și demult depășit comentariu științific. Se cer luate măsuri concrete și energice în vederea lichidării acestei stări de lucruri anormale. Inițiativa Institutului de limbă și literatură al Academiei de Științe din RSS Moldovenească de a întreprinde în viitorul apropiat editarea operelor scriitorilor moldoveni din secolul XIX în mai multe volume, înzestrate fiind cu solide studii introductive și vaste comentarii științifice, accesibile maselor largi de cititori din republică, merită toată susținerea din partea Uniunii Scriitorilor și Editurii „Cartea Moldovenească”. Paralel cu pregătirea pentru tipar a operelor lui M. Eminescu în trei volume, ale lui B. P. Hasdeu în două volume, a unui volum de articole și de scrisori de V. Alecsandri ș.a., ca o necesitate de prim ordin se impune intensificarea muncii cercetătorilor noștri și lărgirea ariei investigațiilor științifice în scopul revalorificării, de pe pozițiile științei marxist-leniniste, a unor scriitori cu o complicată biografie de creație, operele cărora din diferite motive și până astăzi rămân necunoscute cititorului contemporan” [2, p. 96-97].

Problema-cheie discutată la Congres cu luări de atitudine polemice și dezvăluiri manifeste ale unor aspecte dureroase ale realităților de atunci a fost situația

lingvistică dezastruoasă: a limbii literare și vorbite, re-strângerii sferei de întrebuintare în domeniul public și administrativ, în școli și grădinițele „moldovenești”, acestea fiind și foarte puține în marile orașe. Soluția salvatoare propusă de scriitori era: trecerea la grafia latină, la „veșmântul firesc” al limbii, după cum s-a mai zis, în reluare, la sfârșitul anilor '90 ai secolului al XX-lea, când s-au declanșat procesele Renașterii naționale. Scriitorii au, prin urmare, meritul istoric de a fi pus problema încă din 1965, cu un sfert de veac în urmă.

Polemizând cu Iurii Barjanski, care învinuia un critic că citește gazete românești, Ion Druță a precizat – lucru important la acea oră – că „nutrește cele mai calde sentimente pentru o țară vecină cu noi, o țară rudă cu noi, ca limbă, ca istorie, o țară socialistă, ca și republica noastră, eu nu văd de ce ar trebui să facem un zid chinez de-a lungul Prutului. În ceea ce privește limba literară, pe mine mai mult mă frământă altceva. Chestiunea cu alfabetul eu cred că în ultima instanță, totuși, o să fie rezolvată”.

Ion Druță a abordat și situația limbii vorbite, „acel mare ocean din care își alege forța și se împropătează limba literară”. Scriitorul o găsea împărăjinită de o sumedenie de elemente birocratice și parazitare, de rusisme și remarca faptul că fratele său îi impută că „a început a vorbi românește de la o vreme”.

Nu e vorba de a vorbi românește, preciza Ion Druță, ci de „un președinte din centru care s-a umplut de atâtea chestiuni, încât la fiecare 2 cuvinte moldovenești spune 7 rusești”.

„Acolo, a spus decis scriitorul, nici nu mai poate fi vorbă de limbă rusă și nici vorbă de limba moldovenească, este o amestecătură incoloră care ne-a împotmolit și satele, și în mare măsură elevii, și eu cred că este o datorie sfântă a noastră, a scriitorilor, a ziarelor, a comitetului de radio, să găsim, să cultivăm, să căutăm o modalitate de a pune stăvilă acestei nenorociri, fiindcă altfel cei două sau trei mii de intelectuali din Chișinău care știu acum limba o s-o uite și ei sau o să împrumute din sat acele chestiuni pe care noi le primim acum cu anumită oroare” [2, p. 89].

Vorbind despre faptul că Uniunea Scriitorilor nu este casa lui Lupan sau a lui Ciobanu sau a lui Druță, ci „o casă a scrisului nostru național” și despre atitudinea autorităților față de scriitorii contemporani, Ion Druță a menționat că „nu sunt obligați să-i stimeze”, dar sunt obligați „să repartizeze într-un local respectiv corespunzător clasicii noștri”.

Ion Druță a pus și problema hârtiei, speculată pe atunci și legând-o tot de problema limbii literare: „La noi în țară se simte o criză foarte mare de hârtie, în editurile din Moscova, în editurile din alte republici

se duc bătălii crâncene pentru fiecare tonă de hârtie, pentru că hârtia este în fond politică, cuvântul este forța ideologică, forța estetică. La noi pentru hârtie aproape n-a luptat nimeni la editură pentru că ceea ce scriem noi, este atât de puțin, atât de mic ca volum, încât rămăneau rezerve foarte mari și din acest motiv a crescut și Muravski, și eu cred că cu timpul o să crească încă mulți ca el atâta timp cât efortul intelectual al scriitorilor din Moldova și capacitatea lor de înșămânțare a ideilor nu o să ajungă la dimensiunile la care să putem folosi cel puțin hârtia pe care noi o avem acum din partea statului. Altă problemă sau mai bine zis altă îndoială care mă frământă este limba noastră literară. Nu vreau să vorbesc în felul în care a vorbit tovarășul Barjanskii, în genere eu țin mult la versurile lui Vieru, în gura lui chiar și versurile lui Vieru sună pocit.

Iar despre criza noastră, în primul rând noi continuăm să așteptăm, pentru că altceva ce putem face, să așteptăm când o să avem un alfabet latin care este atât de natural să corespundă.... Eu sper că avem în sală oameni de la conducerea republicii, eu sper că aceste aplauze n-o să fie lăsate pe seama bancurilor mele umoristice, dar o să fie luate ca o dorință a scriitorilor noștri, care o să fie transmisă, o să fie discutată în cele mai înalte foruri.

Întrucât mi-am adus aminte, tovarășul Barjanskii l-a acuzat aici foarte grav pe Mihai Cimpoi că stă acasă încuiat și citește gazete românești. Eu vreau să-i spun tovarășului Barjanskii, nu știu ce citește el, dar la Chișinău se citesc multe ziare românești...” [2, p. 89].

A urmat o reacție oficială furibundă contra Congresului, expusă într-un articol *Să se întărească și să înflorească prietenia popoarelor sovietice*, publicat în oficiosul *Moldova socialistă* din 23 și 24 noiembrie 1965 și într-un lung raport al lui I.I. Bodiul *Starea educării marxist-leniniste a oamenilor muncii și măsurile pentru îmbunătățirea ei* prezentat la Adunarea Activului republican de partid din 23 decembrie 1965 și în textul hotărârii acesteia intitulat *Cu privire la starea educării marxist-leniniste a oamenilor muncii și măsurile pentru îmbunătățirea ei*. Campania propagandistică împotriva opiniilor exprimate de scriitori se concretiza în adunările speciale ale colectivelor din întreprinderi și instituții. O adunare de felul acestea a fost convocată și la Uniunea Scriitorilor, în cadrul căreia însă au răsunat dezaprobări ale atacurilor contra Congresului și a interpretării noțiunii de „naționalism”, afirmându-se chiar că fenomenul apare acolo unde se manifestă sovinișmul (rus).

Congresul era taxat drept un act diversionist din simplul motiv, nedeclarat fățiș în materialele oficiale, că a scos energic măștile de pe monstruoasa „față” a ideologiei marxist-leniniste care prezenta în roz re-

alitățile din republică, camufla procesul de deznaționalizare, de ștergere a identității – fenomen pe care Cinghiz Aitmatov l-a denumit memorabil „mancur-tizare” –, impunea, contrar adevărului, noțiunile de „popor moldovenesc” și „limbă moldovenească”. Însăși problema revenirii la grafia latină era privită ca o acțiune îndreptată contra alfabetului rus și prieteniei popoarelor sovietice.

Apărea, în mod generalizat și cu titlu de evidență, *ineficiența* propagandei comuniste și se cerea, din punctul de vedere al autorităților, luarea de „măsuri de îmbunătățire” a ei.

Citite astăzi, materialele de combatere a Congresului și a inactivității organelor abilitate (organizații de partid și comsomoliste, lectorate și universitățile populare, instituțiile cultural-educative) prezintă un morman de slogane monstruoase, de șabloane retorice împrumutate din limbajul de lemn al epocii, de vorbărie „stropșită”, caragializată, de truisme care aveau, firește, un efect de respingere, rebarbativ. Ineficiența propagandei era blamată, paradoxal, printr-o ineficiență a frazelor, împinse în grotesc, în kitsch.

Față de oamenii de cultură și artă cerințele sunt formulate în spirit dirijist-jdanovist sub aspect de indicații, de obligații, de dogme, care urmează să fie aplicate cu totală loialitate ideologică: „Pe linia înaintată a luptei ideologice pentru comunism se află literatura și arta noastră. Aceasta obligă organizațiile de partid ale uniunilor de creație să sporească mereu călirea ideologică-teoretică a lucrătorilor de creație, să perfecționeze măiestria lor profesională, să le ascuță pasiunea și intransigența partinică față de ideologia burgheză” [2, p. 162].

Raportul lui I.I. Bodiul trebuia să demonstreze, bineînțeles la modul retoric, căci faptele concrete lipseau, că în perioada interbelică totul se află în ruină, dominante fiind „regimul crunt” instaurat de „ocupanți”, sărăcia, mizeria, bolile, analfabetismul, decăderea economică și spirituală („lănțezirea economică și culturală”), să elogieze „uriașa însemnătate istorică a unirii” în 1812, a Basarabiei cu Rusia.

Al doilea obiectiv, cerut de împrejurări (în primăjdie aflându-se însuși scaunul de prim-secretar al PCM, încuviințat de Moscova), era combaterea „naționalismului”, privit ca fenomenul cel mai periculos în republică, dată fiind „specificitatea” ei la care se referă I.I. Bodiul cu precizarea transparentă ca „societatea noastră încă nu s-a descotorosit cu totul de rămășițele trecutului în conștiința oamenilor. Prejudecățile naționaliste se manifestă „în faptul că unele persoane, mai ales din rândurile sectanților, țârcovnicilor, carieriştilor, precum și oameni lipsiți de situația privilegiată, pe care o ocupau în societatea bazată pe exploatare, de-

naturează realitatea noastră sovietică, opun popoarele care locuiesc în republica noastră unul altuia, răspândesc gogoase despre viața „ca în rai” pe vremuri, fac tot felul de presupuneri, răspândesc zvonuri nesănătoase. Față de tendințele naționaliste și alte fenomene negative, care înjosesc demnitatea norodului, trebuie să dăm dovadă de o intransigență bolșevică, să nu ne eschivăm de la ele, cum fac unii lucrători, ci să le dăm aprecierea principială, pe care o merită. Cei cu o stare de spirit nesănătoasă trebuie să fie atrași la viața politică și obștească activă, trebuie ajutați să se descotoarsească de rătăcirile lor” [2, p. 173].

Din stratagemele viclene, la care recurge raportorul, face parte formularea necesității de a studia mai profund „moștenirea istorică și culturală”, ce-i drept, pentru a da riposta cuvenită dușmanilor ideologici: „Lipsurile științei istorice, precum și greșelile din munca politică în rândurile oamenilor muncii sânt fo-

losite de dușmanii noștri ideologici, care caută în fel și chip să denatureze trecutul Basarabiei. Contrar faptelor istorice ei pun în circulație diferite mituri și legende, care dezorientează opinia publică, răspândesc tot felul de povești fantastice despre trecutul și prezentul poporului moldovenesc. În această situație trebuie acordată mai multă însemnătate cercetării moștenirii istorice și culturale, trebuie organizată o studiere adâncă și obiectivă a ei și o largă lămurire a ei în rândurile oamenilor muncii” [2, p. 176].

BIBLIOGRAFIE

1. Cimpoi M. O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia. Chișinău: Editura Arc, 1997.
2. Materiale (casetele audio) ale Muzeului Literaturii Române „M. Kogălniceanu”, prezentate Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei (dintr-o culegere în curs de pregătire).

Ilie Bogdesco. *Sancho în aer*. Ilustrație la cartea *Don Quijote* de Miguel de Cervantes, 1990